

БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ

БРОЙ 1

2019

BULGARIAN JOURNAL OF EDUCATION

VOLUME 1

2019

## ОСОБЕНОСТИ НА ОБРАЗОВАНИЕТО В СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ

*СОНЯ МАРИНКОВА*

*Sonya Marinkova. FEATURES OF RURAL EDUCATION*

**Резюме:** Статията е посветена на особеностите на образованието в селските райони. Представени са някои специфични характеристики, които отличават училищата в малките населени места от градските. Разгледани са както ползите, така и недостатъците на обучението в тези райони и са засегнати основните предизвикателства пред малките училища.

**Abstract:** The article is dedicated of the specifics of education in rural areas. Some specific features that distinguish schools in small settlements from urban areas are presented. Both the benefits and the disadvantages of teaching in these areas are examined and the major challenges facing small schools are addressed.

**Ключови думи:** селски райони, селски училища, малки училища, особености на образованието в селските райони

**Key words:** rural areas, rural schools, small schools, features of rural education

В България от общо 264 общини, като селски са определени 231. Според дефиницията за селските райони (общини, в които гъстотата на населението е до 150 души на кв. км и няма населено място с повече от 30 хил. души) 81 % от територията на страната се класифицира като селска, където живее 42 % от населението и. Тенденциите за развитие на тези райони са в посока задълбочаване на различията с градските райони по отношение на демографските процеси, икономическото развитие и достъпа до основни услуги.

„Образователната структура е от изключително важно значение за цялостната характеристика на населението в даден регион или страна. Това произлиза от факта, че образователното равнище на населението има пряко отношение както към чисто демографски негови характеристики (нива на раждаемост, коефициента на детност, детската смъртност и т.н.), така и към цялостния социално-икономически статус на населението, и възможностите за неговото развитие – било то на базата на местните условия и ресурси или посредством външни фактори (чужди инвестиции).“ (Казаков, Б., 2016; 1).

Разстоянието до градовете, транспортната инфраструктура, достъпът до информационни технологии, услуги и съоръжения, здравето, образователното и икономическото състояние на населението в общината, социалните условия, дейностите на политическите и гражданските организации, са сред основните характеристики, чрез които се определя профилът на селските училища според Pierre du Plessis (Plessis, P., 2014; 1100).

Повечето изследвания за образованието характеризират училищата в селските и слабо населени райони като малки. Поради това много често терминът малки училища се използва като синоним на селски училища. Те се отличават с малък брой ученици в клас, без паралелни класове, а някъде отделните класове може и напълно да липсват.

В България малките училища са съществен компонент от образователното пространство и затова е наложително техните нужди да бъдат взети под внимание. Според данните на Националния статистически институт през учебната 2018-2019 г. от общия брой ученици в страната 581.3 хил., 86.1 хил. са записани да учат в селата.

Анализът на селското образование изисква ясно разбиране и правилно очертаване на контекста, в който функционират селските училища. Това, което ги отличава е географското разстояние, ниският социално-икономически статус и малкият размер на населението. Отдалечеността и достъпността на селските общности формира техния капацитет да наемат, задържат и развиват професионалисти; способността на жителите да комуникират, да се социализират и да работят извън тяхната местна общност (Echazarra, A., Radinger, T., 2019; 11).

Селските райони в България се характеризират с изостаналост в икономически, социален и културен аспект, застаряващо население, нисък жизнен стандарт на живот, висока безработица, ниска квалификация на хо-

рата, лоша инфраструктура. В училищата се срещат по-често ученици в неравностойно социално-икономическо положение.

Ниското ниво на раждаемост, миграцията на младите хора към градските райони и увеличаването на продължителността на живот допринасят за демографията и възрастовия състав на селата. Средно в страните от Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) около 22 % от населението живее в селските райони през 2018 г., в сравнение с 45 % почти седемдесет години по-рано. В България този спад е близо 1 млн. човека спрямо началото на 90-те години на миналия век. За образованието това означава, че селските училища обикновено са по-малки от училищата в други контексти, което има редица ползи, както и недостатъци за учениците в тях.

Сред най-често цитираните особености на образованието в селските райони и като техни положителни характеристики се определят малкият размер на класовете в училищата и ниското съотношение ученик-учител. От друга страна, по-малките организации разполагат с по-малко ресурси, изпитват трудности при наемането и задържането на учители, липсва им капацитет да предлагат специализирани предмети и програми, предоставят по-малко възможности за професионално развитие, осигуряват по-ниско ниво на подкрепа на учениците със специални нужди, възможностите за извънкласни форми са ограничени.

Малките размери на класа създават по-персонализирана среда за изграждане на връзки между ученици и учители. Когато преподавателите познават добре своите ученици, както интелектуално, така и емоционално, могат по-лесно да идентифицират способностите и уникалните им нужди и да им помогнат да учат ефективно. Личната комуникация действа като цел и средство за обучение и като разбиране на вътрешната позиция на ученика. Такива взаимоотношения насърчават чувството за общност и изграждат атмосфера на взаимно уважение. Като резултат се отчитат по-малко проблеми с дисциплината и се създава толерантна, грижовна и безопасна среда.

В подкрепа на това, че малките училища предоставят по-благоприятна среда за обучение, са и резултатите от PISA 2015, които показват, че в по-малките класове учителите са по-склонни да адаптират урока си към нуждите на своите ученици и да им оказват допълнителна помощ при нужда, отколкото учителите в по-големи класове.

Селското училище се характеризира с поддържането на неформални, по-доверчиви отношения спрямо градското. И не само защото е малко и има по-малко паралелки. Начинът на живот в селото, особеностите на възприемането на хората и на света, свободното мислене и вземане на решения допринасят за факта, че в условията на селско училище се изграждат по-близки връзки. Това, от една страна, е предимство, а от друга е рисков фактор, защото ученик, влизайки в градска среда, имайки дори високо ниво на знания, се сблъсква с превъзходството на негативните нагласи към селските хора. Възпитаниците на селото често изпитват комплекс за малоценност от своя произход.

В малкото училище учителите по-добре са запознати със семейната среда, в която живеят децата. Това им дава възможност да получават сътрудничество от родителите при решаването на възникващи проблеми. Една от функциите на селския учител е социалната защита на децата, които понякога гладуват, поради безработицата на родителите и страдат от дисфункционална атмосфера в семейството. Това предполага по-голямо емоционално натоварване в сравнение с градските учители, които често са далеч от проблемите на родителите на своите ученици.

Създаването на добро партньорство с общността играе важна роля в образователното планиране и развитие на училищата в селските райони и е ключов елемент за успеха на малките организации. Те често са „сърцето“ на общността и оказват значително влияние върху формирането на духовния образ на жителите, спомагат за поддържане на местните традиции и идентичността на селския район. Освен че предоставят образование, служат и като социални, развлекателни и културни центрове.

Sheridan определя училищата като институции, които предоставят възможности за комуникация и участие на общността. В много селски райони сградата на местното училище е гордост за населението и е домакин на различни събития, граждански дейности и е подслон в „тежко време“. Липсата на други културни центрове в населените места налага учителят да изпълнява редица допълнителни функции, свързани с организиране на свободното време на децата в следобедните часове. Учителите служат като ръководители на клубове, което означава, че те имат чести и разнообразни контакти с ученици на различна възраст и техните семейства. Директорите също са активни членове на общността, което им позволява да се свързват с родителите по най-различни начини и да ги включват в обучението и в процеса на вземане на решения. С подобно създадени отношения се на-

сърчават знанието, доверието и сътрудничеството между учители, ученици и техните семейства. Като се има предвид ограниченият ресурс в много селски общности, семейно-училищните партньорства са особено полезни за учениците в селските училища (Sheridan, A., 2011; 3).

Социалната и културната среда на селото е по-консервативна, стабилна и традиционна. В резултат на това родителите оказват голямо влияние върху възпитанието на децата. В по-голяма степен, отколкото в града, се запазва целостта на националното самосъзнание, вътрешното духовно богатство и почтителното отношение към родината и природата. В едно село взаимодействието на училището и околната среда е по-очевидно, реално и необходимо. Отдалечеността от културните центрове, изолацията, автономията, териториалното и духовното ограничение правят взаимното им влияние по-значително.

Особеност на селското училище като социална институция е формирането на специален мироглед у учениците. У тях се възпитава уважение към семейните традиции, уважение към по-възрастните и към хората на труда, чувство за взаимопомощ, приятелство, честност и др. Опитът с общуването на децата е ограничен на брой, но се различава в дълбочина и подробно познаване на хората наоколо.

Сред малките училища е засилено чувството на благополучие и удовлетвореност. Това се дължи на желаещи ученици, по-ангажирани учители, относителна автономност, отдалеченост от бюрокрация. Учителите се чувстват по-отговорни към общността, приемат по-съвместен подход в своето преподаване, отколкото техните колеги в по-големите училища.

Въпреки положителните характеристики на малките училища, в България качеството на образование в малките населени места е ниско.

Според доклада на Ирена Зарева „[Образование – състояние, проблеми и насоки на развитие](#)“ значителни са различията в образователното равнище на градското и селското население. Делът на населението от селските райони на страната с ниска степен на образование е над два пъти по-голям от този на градското (Зарева, И., 2007; 234).

Данните от PISA 2015 показват, че средно в страните от ОИСР учениците в градските училища са с 31 точки по-висок резултат в сравнение с учениците в малките училища, което е приблизително равно на една година

обучение. В България селската разлика е най-малко 80 точки, преди отчитането на социално-икономическия статус.

Ниското ниво на учебния процес се дължи на различни фактори: намалена мотивация на учителите (част от тях пътуват от града и при първа възможност биха напуснали работа), остаряла материална база и оборудване, недостиг на компютри и ограничен достъп до Интернет, наличие на маломерни паралелки и слети класове, липса на алтернатива за уплътняване на свободното време на учениците с дейности, които развиват техните способности, по-нисък социално-икономически статус на жителите, недостатъчни методически препоръки за управление на малко училище. Като допълнение за постигането на ниски резултати е и фактът, че сред учениците в селските училища преобладават деца от етническите малцинства (предимно турци и роми).

В малките училища не може да се предостави същата ширина и дълбочина на учебната програма, както тази в големите училища. В сравнение с директорите на средните и големите организации ръководителите на селските училища са по-изолирани от лидерски програми и ресурси. Те изпълняват разнообразни роли: преподаване в клас, управление на училищни бюджети, изпълнение на нарастващите изисквания за централна отчетност и развиване на силни връзки с общността. Спрямо градските си колеги те получават по-малко административна подкрепа в отговорностите си и по-малко външен надзор и обратна информация от образователните органи. (Echazarra, A., Radinger, T., 2019; 41).

Директорите на малките училища са изправени пред предизвикателството да осигуряват един от най-ценните ресурси за всяко училище – висококвалифицирани кандидати за преподавателски позиции. Като се има предвид връзката между качеството на учителите и постиженията на учениците, то набирането, задържането и професионалното развитие на учителите е важна отговорност за директорите на образователните институции.

В съвременната епоха на бурно развитие българското училище трябва да отговаря на актуалните промени в обществото. Едно от изискванията за ефективност е наличието на квалифицирани и мотивирани учители. Като фактор за доброто образование, те са тези, които трябва да подготвят учениците да посрещат предизвикателствата пред себе си и да използват всички възможности, които им предоставя постоянно променящият се свят.

Училищата с по-малки бюджети са много по-ограничени в капацитета си да наемат специализиран персонал. Набирането и задържането на кадри е основен проблем за малките населени места, които са изправени пред конкуренцията в привличането им от големите градски училища. Последствията от местоположението са свързани с ограничени възможности за професионален обмен и ограничен достъп до ресурсно осигуряване. На учителите в селските училища се налага да преподават повече от един предмет и да обучават учениците в широк спектър от способности в една и съща класна стая.

Предвид недостига и търсенето на педагогически специалисти, често свободните места се заемат от млади, по-малко опитни кадри. Някои директори са склонни да назначават и „нередовни“ учители, без висше образование или с висше, но без педагогическа правоспособност. Тези учители остават на позициите не повече от година или две и при възможност намират работа в града за по-добро заплащане, което от своя страна води до висок процент на текучество на персонала. Младите учители в селските райони имат малък или почти никакъв достъп до наставничество и е вероятно да не получат административна подкрепа и подкрепа в класната стая. Сблъскват се и с нефункциониращи методически обединения.

В много селски училища учителите са изправени пред редица пречки, оказващи влияние върху ефективното преподаване. Те са лишени от необходимата материално-техническа база. Липсват специализирани кабинети, което прави работата им по-трудна. Ползват стара и амортизирана компютърна система. Ограничен е достъпът им до интернет ресурси, предназначени за образование. Липсва техника, с която биха могли да активират интереса на учениците за учене. Учителите са демотивирани, защото остават далеч от новите съвременни информационни и комуникационни технологии.

Непрекъснатото намаляване на броя на паралелките в училищата води до съкращаване на работни места, което създава чувство за несигурност у педагозите, а освен това те са обременени и с преподаване на предметни области извън техните преподавателски специалности. Много често се налага да изпълняват и функции на библиотекар, психолог, та чак и до ремонт на помещения.

Възможностите за самообразование, повишаване на квалификацията, обмен на опит и културен растеж са ограничени в селските райони: по-малко библиотечни фондове, отдалеченост от театри и музеи.

Авторите на статията *Making Small Schools Work: A Handbook for Teachers in Small Rural Schools* Sigsworth и Solstad смятат, че учителите в селските училища са в изолация и трудно получават съвети и актуализират своите професионални знания. Опасенията, че учителите страдат от професионална изолация се дължи на това, че те са единствените учители или има още един-двама, с които да обменят идеи и съвети, за разлика от ситуацията в голямото училище, където има повече колеги. Друга причина е, че учителите в малките отдалечени училища са далеч от предоставянето на услуги от учителски центрове. Понякога дори когато са в състояние да ги посетят, те откриват, че курсът или програмата са насочени много повече към изискванията на учителите в големите училища, отколкото към техните обстоятелства. Такива проблеми често стимулират учителите в малките училища да търсят алтернативни начини за развитие на професионалните си разбирания и умения. Вероятността образованието, което предоставят на своите ученици да бъде по-малко ефективно, отколкото би могло да бъде в градските училища е по-голяма (Sigsworth, A., Solstad, Karl., 2001; 10).

Качеството на образование в малките населени места се поставя на изпитание и чрез системата на делегираните бюджети, което за малките училища означава по-малко субсидия и ги поставя в неравностойно положение спрямо градските. Малкият размер на селските общности прави предоставянето на образование много по-скъпо на глава от населението и предполага високи постоянни разходи за поддържане на малки училища с ниско съотношение ученици - учители.

Селските училища и местните власти са изправени пред значителен фискален натиск, за да се избегне закриването на училище, когато записванията на ученици в него намаляват (Echazarra, A., Radinger, T., 2019; 29).

Особено тежко е положението в организациите, които не са средищни и броят на учениците не е достатъчно голям, за да се поддържа самостоятелното съществуване. За да спестят средства от делегирания бюджет в този тип училища, директорите увеличават задължителния норматив на учителите, съкращават броя на групите за целодневна организация на учебния ден, на часовете по свободно избираема подготовка и извънкласните дейности, което от своя страна влошава качеството на учебния процес. Избираемите часове правят учебния процес по-интересен за ученика, а занималните имат безспорен принос за качествено усвояване на материала от задължителната подготовка.



Училищата също са и места, където учениците развиват социални и емоционални умения, от които се нуждаят, за да водят щастлив и пълноценен живот. Селските институции обаче се сблъскват с финансови бариери, при предоставянето на възможности за по-широко развитие на учениците и в подкрепа на благополучието им. Те не могат да се възползват от ресурсите на общността по същия начин, както градските и това често ограничава дейностите, които се предлагат след училище и като извънкласни форми на обучение.

Някои деца може да имат възможност да посещават дейности, като научни клубове, културни събития и спортни дейности в съседни градски центрове, но при значителни логистични, времеви и финансови разходи за родители и деца. Delp дава пример за проучване, проведено в САЩ, при което се посочва, че след закриване на училище, учениците, прехвърлени в приемащата организация, изтъкват като единствено предимство на училищния им трансфер, разширяването на дейностите след учебните занятия (Echazarra, A., Radinger, T., 2019; 34; Delp, D., 2015).

Върху по-малките училища се оказва натиск в преследване на същите образователни цели като училищата в големите градове. Финансовите средства обаче са ограничени за най-необходимите разходи и не позволяват гъвкаво управление и индивидуален подход спрямо нуждите и възможностите на всяко училище.

Селските райони се отличават значително от градските по отношение на социално-икономическите фактори. Хората са зависими от състоянието на икономиката, която в селата е традиционно по-слабо развита. В нея доминира аграрното производство, горското стопанство, добива на суровини и др. Поради това селските училища не могат да получат подкрепата и ресурсите, които получават училищата в градските райони.

В статията *The role of education promoting the economic and social vitality of rural America* Lionel описва съществуващата силна връзка между образованието и здравата местна икономика. Качествените училища произвеждат добри граждани и квалифицирани работници. Добре образованото население играе жизненоважна роля за насърчаването на стабилни местни икономически дейности. Но често това е свързано и с много предизвикателства пред селските райони. Ако малките училища имат успех в подготовката на добре образовани ученици, те рискуват да ускорят изселването им (Lionel, J., 2005; 16). Младежите, които имат високи образователни

стремежи и поддържат високи академични стандарти постепенно се отдръпват от селските им общности в търсене на образователни и професионални възможности в града.

Резултатите от образованието са по-високи в градските райони просто защото икономическите условия там осигуряват по-голяма възвръщаемост на инвестициите в образованието. В селата възможностите за работа са ограничени и равнището на безработица е по-високо.

Икономическите условия в селските райони могат да допринесат за отрицателни образователни резултати, като извадят учениците от класната стая и ги изтласкат преждевременно в работната сила. Доходите на семействата са по-ниски от доходите в града и поради това селските младежи са по-склонни от техните градски съученици да бъдат призвани да напуснат училище и да намерят работа, за да компенсират недостига в семейните бюджети.

Процентът на преждевременно напусналите образователната система според анализ на Европейската комисия от 2018 г. е по-висок в селските райони (30,3%), отколкото в градските (около 15 %). Най-високо е нивото на учениците, отпаднали по семейни причини. Това се дължи на ниския социално-икономически статус на населението, който се изразява във висока безработица, ниски доходи и липса на средства за осигуряване на обучение, използване на децата като работна ръка за прехранване на семействата и др. Децата в селото много рано се включват в трудовия живот, което от една страна води до положителни резултати – висока работоспособност на жителите, съвестност, старание, а от друга страна, до ограничени възможности за получаване на образование. Тежката натовареност с домашен труд, както на децата, така и на възрастните води до липса на свободно културно време. Поради особеностите на образованието и начина на живот на родителите, те не обръщат нужното внимание при подготовката на децата си за училище. От една страна те не оценяват значението на образованието, а от друга и да искат не могат да им помогнат, защото самите те са неграмотни или полуграмотни (особено ромите). И тъй като се омаловажава неговата роля, то се задълбочава и незаинтересоваността на децата да посещават училище. Това покачва и дела на отпадащите поради недостатъчна мотивация за учене. Учениците губят интерес към училището, заради трудното усвояване на учебното съдържание вследствие на недобро владение на български език или сложния академичен стил на учебниците, както и заради твърде традиционния и пасивен модел на обучение.

Мотивацията за учене и познавателните интереси на селските ученици са много по-слабо развити спрямо градските. Освен с малкия брой паралелки в училище, това се обяснява и с много други причини: липсата на конкуренция сред учениците от един и същи клас при усвояването на учебния материал; психологическата уязвимост на детето, постоянният натиск на учителите върху ученика (очакването той да бъде попитан); ограничените възможности за избор на предмети, класове, учители, видове развлекателни дейности и др.; разнообразие от условия, контакти, форми на взаимодействие.

Малките селски училища са изправени пред бариери при осигуряване на висококачествено образование, особено по отношение на ефективността и постиженията на учащите. Освен проблемите, свързани с недостатъчния брой учители и липсата на достатъчно образователни ресурси, училищата се сблъскват и с един основен проблем – значително намаляване броя на децата в училищна възраст. Това води до съществуването на маломерни паралелки и слети класове в много училища в страната, намаляване броя на персонала и необходимост от промени във формите и методите на обучение. По-малкият брой ученици в паралелка спрямо минималните нормативни изисквания и едновременното обучение на ученици от различни възрасти в една класна стая не позволява да се провежда ефективен учебен процес.

Обучението в слети класове е начин на съществуване за повечето селски общности. Това е педагогически подход, който предлага реални възможности за подобряване на преподаването и ученето в различни учебни условия, особено в малките, разпръснати и отдалечени селски училища, където географските и социално-икономическите условия ограничават предоставянето на достатъчно образователни услуги.

При обучението в смесени класове учениците прекарват повече време в индивидуална работа, окуражавани са да работят по-независимо, учителният стил е по-гъвкав. Моделите на приятелство, самочувствие и социално развитие са по-благоприятни в слетите класове. Учителите се опитват да бъдат ефективни в работата си като се занимават едновременно с ученици от различни възрасти, образователни нива и нужди.

Този тип обучение обаче не винаги се приема добре. Семействата предпочитат да изпратят децата си в градските училища, отколкото да ги оставят в слети класове в селото. По този начин затварянето на образователните институции се насърчава от родителите, които смятат, че малкото

училище е лишено от професионализъм и виждат градското като по-добър доставчик на образование за своите деца.

Затвореното социално пространство, отдалечеността на културните центрове и ограничената сфера на социалните връзки на децата създават трудности при организирането на образователната и възпитателната работа на училището в общността. Критиците също твърдят, че някои селски училища са твърде малки, за да бъдат образователно ефективни и че обременяват местните данъкоплатци и държавата, тъй като разходите за ученик са твърде високи.

Въпреки съществуващите доказателства от изследванията, показващи предимствата на малките училища, демографските фактори непосредствено оказват влияние върху образователната система и изискват оптимизиране на училищната мрежа.

Наличието на образователна организация, както и наличието на образователни услуги от различни нива във всякакъв формат е ключов фактор за развитието на малките населени места. Отсъствието на училище оказва негативно влияние върху системата за поддържане на живота на селските територии, води до нарушаване на процесите на възпроизводство на населението и проблеми на социалното и демографското развитие. Решението на проблема с образователната миграция и задържането на населението в малките райони се превръща в ключов проблем за демографската сигурност на България.

Селските училища често се разглеждат от негативна гледна точка. Смята се, че тяхната географска изолация, малък размер и социално-икономическо състояние увеличават шансовете им да страдат от неадекватна инфраструктура, липса на качествени учители и ограничени образователни предложения, наред и с други предизвикателства. Тези проблеми не са универсални и някои от характеристиките на образованието в селските райони, като например ниското съотношение ученици-учители, изобилието от социален капитал и появата на нови технологии, отварят реални възможности за селските институции (Echazarra, A., Radinger, T., 2019; 25).

Необходими са повече средства за поддържането на система от малки училища. Разходите за осигуряването им трябва да бъдат балансирани спрямо необходимостта образованието да бъде достъпно за всяко дете, където и да живее, ако равният достъп до образование е истинска национална цел.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Богданова, З. (2008). Селските райони в България – перспективи и възможности за устойчиво развитие. *Научни трудове на русенския университет.*, т.47, <http://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp/6.1/6.1-13.pdf> (21.09.2019).
2. Зарева, И. (2007). Образование – състояние, проблеми и насоки на развитие. Студии за ускорено развитие на българската икономика, 231-249, БАН [https://www.iki.bas.bg/RePEc/BAS/ecbook/B\\_strategy.pdf](https://www.iki.bas.bg/RePEc/BAS/ecbook/B_strategy.pdf) (28.09.2019).
3. Казаков, Б. (2016). Образователна структура на населението и състояние на образователната инфраструктура в планинските райони на България., <http://geography.bg/images/dokladi/4.pdf> (27.09.2019).
4. Образованието в Република България през учебната 2018-2019 година. *Национален статистически институт.*, [http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Education2018\\_SJ291X2.pdf](http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Education2018_SJ291X2.pdf) (09.08.2019).
5. Beesley, Z. (2007). Rural School Success: What Can We Learn? *Journal of Research in Rural Education*, 22(1). Retrieved from <file:///C:/Users/Sonq/AppData/Local/Temp/Rural-School-Success-What-can-we-learn.pdf> (13.08.2019).
6. Bruce Schollie, D. N. (2017). Impact of Schools on Rural Communities Study. *Schollie Research & Consulting, Negropontes Consulting*. Retrieved from <https://open.alberta.ca/dataset/4fe9fef3-c6b2-411b-b5aa-9d0cb4cb3d54/resource/d700586a-1690-4687-84ff-4d4d8205bb59/download/the-impact-of-schools-on-rural-communities-study.pdf> (13.08.2019).
7. Casto, H. (2016). School–Community Partnerships. *School community journal*, 26(1). Retrieved from <http://www.adi.org/journal/2016ss/CastoSpring2016.pdf> (08.08.2019).
8. Delp, C. (2015). Mount Rogers Combined School: The Experiences and Perspectives of Students and Staff When a Community School Closed. Retrieved from [https://vtechworks.lib.vt.edu/bitstream/handle/10919/73217/Delp\\_CD\\_T\\_2015.pdf?sequence=1](https://vtechworks.lib.vt.edu/bitstream/handle/10919/73217/Delp_CD_T_2015.pdf?sequence=1) (28.09.2019).
9. Echazarra, A., Radinger, T., (2019). Learning in rural schools: insights from PISA, TALIS and the Literature. Retrieved from [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WKP\(2019\)4&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WKP(2019)4&docLanguage=En) (28.09.2019).
10. Lionel J., (2005). The role of education promoting the economic and social vitality of rural America. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED493383.pdf> (21.09.2019).
11. Love, C. (2013). Rural schools. *Research and Information Service Research Paper*. Retrieved from

- <http://www.niassembly.gov.uk/globalassets/documents/raise/publications/2013/education/2713.pdf> (21.09.2019).
12. Nelson, S. (2010). Leveraging the Unique Features of Small, Rural Schools for Improvement. *I*(5). Retrieved from [https://educationnorthwest.org/sites/default/files/resources/lessons%20learned\\_rural.pdf](https://educationnorthwest.org/sites/default/files/resources/lessons%20learned_rural.pdf) (27.08.2019).
13. Plessis, P. (2014). Problems and Complexities in Rural Schools: Challenges of Education and Social Development. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(20). Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/5d72/519e43394bf2b9f39a042569a9d02c8621bb.pdf> (28.09.2019).
14. Schafft, K., (2010). Rural Education for the Twenty-first Century: Identity, Place, and Community in a Globalizing World. Retrieved from [https://books.google.bg/books?id=pBWlujMGUf4C&dq=school+and+rural+community&lr=&hl=bg&source=gbs\\_navlinks\\_slarning](https://books.google.bg/books?id=pBWlujMGUf4C&dq=school+and+rural+community&lr=&hl=bg&source=gbs_navlinks_slarning) (28.09.2019).
15. Sheridan, A. (2011). Family Engagement in Rural Schools. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED540271.pdf> (27.09.2019).
16. Sigsworth, A., & Solstad, K. (2001). Making Small Schools Work: A Handbook for Teachers in Small Rural Schools. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED473553.pdf> (27.08.2019).
17. Thompson, C. M. (2011). Where does the small rural school stand? Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/9d02/46ed7c35c90a7b79c6bd82e46cc028ba9262.pdf> (21.08.2019).

Соня Златанова Маринкова-Йорданова

Докторант към ФП на СУ „Св. Климент Охридски“

sonyamarinkova@abv.bg